

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

з опертям на ті чи інші уже відомі підходи.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Концепти є незалежними від мови, значна частина з них об'єктивована мовою, але наявні такі, що і не виявлювані в мові, хоча найсуттєвіші, домінантні концепти вичерпно мовно-об'єктивовані. Перспективним є дослідження у лінгвокультурологічному напрямку.

Література

1. Селіванова О. А. Когнітивна ономазіологія. Київ : Фітосоціоцентр, 2000. 248 с.

Євгенія Бровчук,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти 2 року навчання
історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Науковий керівник: к.пед.н., доц. Н. Ф. Босак

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ ІЗ СИМВОЛІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗЗСО

Анотація: У статті розглянуто дієві методи і прийоми, що допомагають учням визначати, аналізувати слова із символічним компонентом у готових текстах і власних висловленнях. Доведено, що система комунікативних вправ дає змогу здобувачам освіти оволодіти як основними принципами аналізу лексем із символічним компонентом, так і відповідними мовленнєво-комунікативними вміннями, зокрема правильно будувати (усно й письмово) зв'язні висловлювання відповідно до комунікативного завдання.

Ключові слова: мовленнєво-комунікативні вправи, символ, слова із символічним компонентом.

Abstract: The article discusses effective methods and techniques that help students identify and analyze words with a symbolic component in ready-made texts and their own expressions. It has been proven that the system of communicative exercises enables students to master both the basic principles of analyzing tokens with a symbolic component, as well as the corresponding speech and communication skills, in particular, to correctly construct (oral and written) coherent statements in accordance with the communicative task.

Keywords: speech and communication exercises, symbol, words with a symbolic component.

Постановка проблеми та її актуальність. Рівень оволодіння українською мовою залежить від усвідомлення учнями її генетичної основи, підґрунтя якої складають національно-культурні традиції. Їх сутність передовсім відображається в етнокультурознавчій символічній лексиці. У таких лексемах відображено національну свідомість, світовідчуття, світорозуміння. образно-символічне відчуття народного духу, мислення, збережено історичну пам'ять українців. Такий підхід, безсумнівно, є актуальним і своєчасним.

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянуто порушену проблему. У концепції НУШ етнокультурознавчий підхід є інтегрованим, оскільки його зміст ґрунтується на найважливіших відомостях з народознавства, пов'язаних з історією, культурою, звичаями і побутом українського народу. Відтак, концептуальні засади мають відобразитися не лише в теоретичних узагальненнях, а й у змісті нових підручників, програм, методичних розробок, в інноваційних методах, підходах, технологіях навчання мови.

Дослідження психологів, лінгводидактів, лінгвістів щодо проблеми символіки етнокультурознавчої лексики стосується таких напрямків: дидактико-методичні основи мовленнєвого розвитку учнів засобами соціокультурної лексики із символічним компонентом (О. Потапенко [8], Л. Скуратівський [7], В. Дороз [2] та ін.); проблеми сутності символів, способів творення слів-символів, значення і функціонування їх у системі художніх образів (В. Жайворонок [3], В. Кононенко [4], О. Потапенко [8], М. Дмитренко [8], та ін.); функціонально-комунікативний підхід до вивчення лексики (О. Кучерук [5], С. Омельчук [6], О. Горошкіна [1] та ін.).

Проте питання формування умінь в учнів, особливо старших класів гуманітарного профілю, знаходити, аналізувати, вживати в мовленні слова із символічним компонентом не знайшли достатнього висвітлення.

Мета дослідження – обґрунтувати й перевірити дієві методи і прийоми, що допомагають визначати, аналізувати слова із символічним значенням у готових текстах та власних висловлюваннях.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, ефективним засобом мовного спілкування та вдосконалення вмінь і навичок учнів аналізувати лексеми із символічним компонентом є спеціальна система комунікативних вправ (ситуативних завдань творчого характеру), що реалізується на уроках української словесності. Такі вправи формують комплекс умінь і навичок, необхідних у продуктивній мовленнєвій діяльності.

Упроваджуючи відповідну систему завдань, ми проводили такі різновиди творчих диктантів, що передбачають розширення, доповнення речень тексту шляхом уведення лексем-символів; реконструювання монологічного тексту зі словами на позначення одягу в діалогічний; доповнення, трансформацію зв'язного висловлювання з урахуванням символічного компонента й комунікативного завдання (здуму автора); творчі диктанти з продовженням: складання тексту на основі запропонованої моделі чи композиційної схеми або плану; доповнення тексту окремими компонентами (фрагментами); трансформація висловлювання.

Навчання таких видів мовленнєво-комунікативних дій, як сприймання і відтворення текстів різних типів мовлення та функціональних стилів, здійснювалося за допомогою **творчих переказів** – комунікативних вправ, які одночасно формують вміння всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Значення переказу в процесі оволодіння знаннями про лексеми із

символічним компонентом надзвичайно важливе. Адже для того, щоб скомпонувати переказ, школяреві потрібні вміння аналізувати стилістичні функції символів, їх значення.

Для докладних переказів ми використовували відомі учням уривки з вивчених літературних творів (наприклад, «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного, «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка, «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького тощо).

Вищою формою розвитку мовленнєво-комунікативних умінь є **складання власних висловлювань різного характеру**. Написання творів є особливо ефективним у вивченні й узагальненні матеріалу про слова-символи. Зміст його залежить від індивідуальної творчої і репродуктивної уяви школяра, вміння кожного образно й логічно мислити, використовувати знання з літератури та мистецтва, доступні зображальні засоби. Важливими для нашої теми є твори, що потребують об'єктивної оцінки школярів. Добираючи й опрацьовуючи матеріал для написання творчих робіт, учні таким чином доповнюють і розширюють знання про слова із символічним компонентом.

Тематика творів може бути такою: *«Що таке символ і як він з'явився»*; *«Символи – етнокультурне явище»*; *«Відображення менталітету українського народу в словах із символічним компонентом»*; *«Символіка в творчості українських письменників-класиків»* і под. Складником такої роботи є опис картин, де відображено традиції українського народу.

Важливим засобом підвищення ефективності розвитку мовленнєво-комунікативних умінь під час вивчення лексем із символічним компонентом є застосування системи **ситуативних вправ** на основі реальної чи уявної мовленнєвої ситуації.

Важливою умовою ефективності ситуативних вправ є створення атмосфери спілкування за допомогою словесного опису ситуації: учням потрібно було уявити себе в тій чи іншій ролі, усвідомити її й виконати мовленнєві дії відповідно до комунікативного завдання, визначеною роллю, стимулом і мотивом. Наприклад:

Уявіть ситуацію, що ви знаходитесь в українському місті XIX століття. Поділитися враженнями від побаченого зі своїми друзями. опишіть вбрання містян, звертаючи увагу на його символіку, при цьому намагайтеся зробити розповідь цікавою, логічною, грамотною.

Ефективним видом роботи над засвоєнням лексем із символічним компонентом є складання діалогів дискусійного характеру, результатом чого може бути залучення учнів до ділової гри, проведення дискусії, участі в дебатах. Наприклад, скласти діалог на тему: *«Чи є місце традиційному українському одягу в сучасному світі?»*, *«Символіка українського вбрання: специфічно національна чи запозичена в інших народів?»*.

Отже, система комунікативних вправ дає змогу учням оволодіти як основними принципами аналізу лексем із символічним компонентом, так і

відповідними мовленнєво-комунікативними вміннями, зокрема правильно будувати (усно й письмово) зв'язні висловлювання відповідно до комунікативного завдання.

Однак, як з'ясувалося в процесі дослідження, основною умовою ефективності роботи над лексемами з символічним компонентом у мові художніх творів є цілеспрямованість і систематичність. Доцільно й ефективно, на нашу думку, проводити роботу над словесними символами на інтегрованих уроках, зокрема, доречним буде поєднання уроків української мови і української літератури, зарубіжної літератури тощо. Саме на цих уроках учні мають змогу відчути генетичну близькість слів-символів із особливостями світобачення українського народу, простежити мету введення їх письменниками в контекст, провести паралелі між значенням символів у інших народів, а також спостерігати «народження» індивідуально-авторських ознак символу.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, як засвідчили результати дослідження, запропоновані методи і прийоми (творчі перекази, складання власних висловлювань різного характеру, робота зі словниками символів, ситуативні вправи тощо) значно підвищують зацікавленість школярів, поглиблюють їхні знання, розвивають дослідницькі вміння і навички.

Проблема реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення лексем із символічним компонентом не вичерпується результатами виконаного дослідження. Подальшого розгляду потребують питання, що стосуються дослідження різних відношень між символічними компонентами лексем, визначенні контексту слів-символів.

Література

1. *Горошкіна О.* Розвиток рецептивних видів мовленнєвої діяльності. *Українська мова та література в школі.* Київ, 2006. № 5. С. 12–17.
2. *Дороз В.* Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у школах з російською мовою навчання. Київ–Ніжин: Видавництво «Аспект–Поліграф». 184 с.
3. *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
4. *Кононенко В.* Словесні символи в семантичній структурі фраземи. *Мовознавство.* Київ, 1991. № 6. С. 30–36.
5. *Кучерук О.* Виховання в учнів естетичної культури засобами мови. *Українська мова та література в школі.* Київ, 2000. № 2. С. 8–10.
6. *Омельчук С.* Головна ідея в спілкуванні: формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів. *Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.* Київ, 2003. № 2. С. 64–70.
7. *Скуратівський Л.* До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття. *Українська мова та література в школі.* Київ, 2005. № 3. С. 2–4.
8. *Словник символів /* За заг. ред. проф. О. Потапенка та М. Дмитренка. Київ: Редакція часопису «Народознавство», 19. 156 с.